

Ломакіна Оксана Валентинівна

аспірантка кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ПОНЯТЬ «ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ТА «НАСИЛЬСТВО ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ»

Анотація. У статті розглянуто поняття насильства, насильства в сім'ї та домашнього насильства. Проаналізовано основні терміни та визначення законів України «Про попередження насильства в сім'ї» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Ключові слова: насильство, насильство в сім'ї, домашнє насильство, економічне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, фізичне насильство.

Lomakina O.V. Theoretical foundations of research in Ukraine are "domestic violence and violence by gender»

Annotation. The article describes the concept of violence, domestic violence and domestic violence. The main terms and definitions of the Laws of Ukraine "On the Prevention of Domestic Violence" and "On the Prevention and Counteraction to Domestic Violence" are analyzed.

Key words: violence, domestic violence, domestic violence, economic violence, psychological violence, sexual violence, physical violence.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема насильства та жорстокості в нашому суспільстві є надзвичайно важливою. Забезпечення охорони життя й безпеки кожного громадянина є одним з основних принципів правової держави. Домашнє насильство та насильство за ознакою статі є одним із проявів порушення прав людини та основною перешкодою до гендерної рівності. Без чіткого визначених понять «домашнє насильство», «економічне насильство», «психологічне насильство», «сексуальне насильство», «фізичне насильство» неможливо якісне забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів і Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та

запровадження комплексних дій і заходів, спрямованих на зменшення масштабу такого явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями визначення понять, пов'язаних із домашнім насильством і насильством взагалі, опікувались такі науковці, як А. Байда, А. Джужа, Г. Еквіно, К. Левченко, Ю. Лисюк, О. Старчук, Г. Христова, Ю. Черняк та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Домашнє насильство є однією з найбільш гострих соціальних проблем, від якої страждають як жінки, так і чоловіки. Проблема полягає в тому, що неузгодженість у визначенні понять щодо домашнього насильства є перешкодою для ефективної координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на національному та місцевому рівнях.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення поняття насильства, насильства в сім'ї та домашнього насильства. Аналіз основних термінів і визначень законів України «Про попередження насильства в сім'ї» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» потрібен для подальшого підвищення ефективності в подоланні негативних проявів у суспільстві та зниження загострення в питаннях запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

Виклад основного матеріалу. Домашнє насильство та насильство за ознакою статі є проявами порушень прав людини та основними перешкодами забезпеченню гендерної рівності. Насильство негативно впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я постраждалих осіб і може призвести до інвалідності чи летальних випадків унаслідок отримання тяжких тілесних ушкоджень, не сумісних із життям, учинення суїциду [4].

З метою запобігання та протидії цьому негативному явищу Україна взяла на себе зобов'язання виконання низки міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок, Пекінської декларації, Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року, Стратегії гендерної рівності Ради Європи до 2022 року.

Приєднавшись 2011 року до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), Україна підтвердила свої наміри дотримуватись норм міжнародного права у здійсненні заходів із запобігання насильству стосовно жінок та дівчат, чоловіків та хлопців, громадян похилого віку.

Важливим є визначення поняття «насильство». Так, Л. Аларкон дає широке визначення насильства: «Насильство – це дії, що здійснюються однією чи кількома особами та характеризуються такими ознаками:

- 1) відбуваються навмисно, спрямовані на досягнення визначеної мети;
- 2) завдають шкоди (фізичної, моральної, матеріальної тощо) іншій особі;
- 3) порушують права і свободи людини;
- 4) той, хто чинить насильство, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), що унеможлиблює ефективний самозахист жертви від насильства» [5].

Своєю чергою Л. Сердюк зазначає, що насильство – це зовнішній з боку інших осіб навмисний і протизаконний вплив на особу (чи групу осіб),

що здійснюється проти її волі, здатний завдати їй органічну, фізіологічну чи психічну травму, обмежити свободу її волевиявлення чи дій [8].

Вирізняють дві класифікації видів насильства: перша базується на характеристиках суб'єкта, щодо якого здійснено насильство: вік, стать, стан здоров'я, соціальний статус, етнічна приналежність тощо; друга базується на характері насильницького впливу [9].

Більшість міжнародних документів, зокрема і Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, використовує термін «домашнє насильство», під яким розуміє всі акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, що здійснюються в сім'ї або на побутовому рівні або між колишнім чи теперішнім подружжям/партнерами, незважаючи на те, проживає правопорушник із жертвою або окремо від неї [11].

Американський учений Г. Еквіно визначає насильство в сім'ї як «вчинення одним із членів родини чи домашнього господарства щодо іншого однієї чи кількох з означених нижче дій: спроби завдати або завдання тілесних ушкоджень; погрози неминучими тілесними ушкодженнями; примушування до статевих стосунків за допомогою сили чи погрози» [6].

Л. Келлі вважає, що «домашнє насильство включає різноманітні комбінації фізичних і сексуальних нападів, а також різних форм психологічних та економічних зловживань ... Домашнє насильство – це постійна система насильства і зловживань. Це ситуація повторюваної віктимізації, де жертва є вразливою тому, що вона живе разом з нападником і відчуває лояльність та навіть любов до нього» [7].

2001 року Україна стала першою серед країн колишнього Радянського Союзу та країн Східної Європи, що встановила правовою основою державної

політики України щодо попередження однієї з форм гендерного насильства – насильство у сім'ї Закон України «Про попередження насильства у сім'ї», який Верховна Рада України ухвалила 15 листопада 2001 р. і що набрав чинності в березні 2002 р. [10].

Для цілей цього Закону наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

– насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю;

– фізичне насильство в сім'ї – умисне завдання одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, завдання шкоди його честі і гідності;

– сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру щодо дитини, яка є членом цієї сім'ї;

– психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

– економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які

постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я [2].

Проте деякі визначення означеного Закону були проблемними та ускладнювали його застосування.

Ю. Черняк слушно зазначила, що сферою його дії охоплюються лише особи, які є членами сім'ї особи-кривдника. Тобто в юридичній літературі та практиці не було однозначного вирішення питання про те, чи може з погляду цього Закону бути об'єктом домашнього насильства жінка, яка не перебуває в зареєстрованому шлюбі з чоловіком, з яким вона проживає і з боку якого зазнає насильство [10].

Законодавство з питань попередження насильства в сім'ї, розроблення якого було розпочато після ухвалення Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», було недосконалим. Так, воно містило певні неузгодженості, у ньому було відсутнє визначення гендерно зумовленого насильства, яке має багато проявів (домашнє насильство, зґвалтування, фізичні напади, переслідування, сексуальні домагання тощо), не передбачало також ефективного цивільно-правового захисту потерпілих, гендерної складової у проведенні превентивних заходів. Масштаби явища важко було оцінити через брак даних, оскільки проводився збір інформації лише щодо насильства в сім'ї, і показники щороку збільшуються.

З метою боротьби з домашнім насильством у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» впроваджено комплексний підхід до боротьби з цим явищем, суттєво доповнено наявні інструменти такої боротьби, уведено нові визначення термінів та інші норми, спрямовані на поліпшення захисту потерпілих від домашнього насильства.

На нашу думку, чинним Законом визначено більш широке коло осіб, на яких він поширюється порівняно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», який було ухвалено ще 2001 року.

Так, у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» термін «домашнє насильство» визначається як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3].

Крім того, згідно із зазначеним Законом розрізняють такі форми домашнього насильства:

– економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

– психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, зокрема щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку

чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

– сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканності особи, зокрема вчинені стосовно дитини або в її присутності;

– фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, завдання побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [3].

Уважаємо, що наведені визначення повністю відповідають формулюванню цих понять у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, що є важливим для дальших кроків із ратифікації цього міжнародного правового документа.

Означений Закон було ухвалено з метою протидії дискримінації за гендерною ознакою, імплементації міжнародних стандартів протидії насильству, забезпечення комплексного підходу до запобігання будь-яким формам насильства, узгодження політики гендерної рівності та профілактики насильства, розширення кола осіб, які підпадають під дію чинного законодавства, а також запровадження додаткових заходів, спрямованих на

створення запобіжних і захисних механізмів боротьби з усіма формами гендерно зумовленого насильства.

Висновки з даного дослідження. Масштаби негативних явища в суспільстві щодо домашнього насильства важко оцінити через брак даних, оскільки проводиться збір інформації лише щодо насильства в сім'ї, і цифри щороку збільшуються.

Чітке визначення понять у сфері домашнього насильства дасть змогу вдосконалити окремі проблемні напрямки діяльності в зазначеній сфері – облік звернень постраждалих осіб; організація діяльності центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі, місцевих держадміністрацій, служб у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції.

Потрібне запровадження дієвого механізму взаємодії суб'єктів (спеціально уповноважених органів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; інших органів та установ, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб; громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах), що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами в статті проблеми вбачаються у вивченні ролі суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі згідно з чинним законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Конституція від 28 червня 1996 року, зі змінами / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. – Назва з титул. екрана.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс] : Закон від 15.11.2001 року № 2229-VIII. Втратив чинність / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>. – Назва з титул. екрана.
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс] : Закон від 07.12.2017 року № 2229-VIII / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. – Назва з титул. екрана.
4. Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.10.2018 року № 728-р. / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/proshvalennya-konceptsiyi-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zapobigannya-ta-protidiyi-domashnomu-nasilstvu-ta-nasilstvu-za-oznakoyu-stati-na-period-do-2023-roku>. – Назва з титул. екрана.
5. Дмитренко Н.І. Попередження домашнього насильства у сім'ї: метод рекомендації / Н.І. Дмитренко, Н.В. Тропін, П.А. Власов ; Дніпропетр.юрид.ін-т МВС України. – Дніпропетровськ, 2001. – 56 с.
6. Еквіно Г. Г. Правила щодо здійснення поліцією реагування у випадках домашнього насильства // Громадська програма співробітництва по запобіганню насильства в сім'ї / За ред. Ф. К. Думка. – Одеса: ОІВС, 1999. – С. 25-36.
7. Келлі Ліз. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм : посібник для Ради Європи : пер. з англ. / Ліз Келлі ; Передмова Катерина Борисівна Левченко . – Львів : Астролябія, 2011. – 175 с.
8. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Л.В. Сердюк ; под ред. С.П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, - 2002. – 284 с.
9. Синиця О. В. Пережите дитиною насильство як проблема дослідження вікової та практичної психології [Електронний ресурс] / О. В. Синиця // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2011. – Вип. 5. – С. 117-124.
10. Черняк Ю. В. Сучасний стан та проблеми законодавчого регулювання у сфері попередження домашнього насильства щодо жінок в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Черняк // Вісник Академії адвокатури України. – 2007. – Число 1. – С. 34-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2007_1_5

11. Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Electronic Resource] / Council of Europe. Istanbul, 11.V.2011. – Way of access: URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/HTML/210.htm>

Statement of the problem. The problem of violence and brutality in our society is extremely important. Ensuring the protection of the life and safety of every citizen is one of the basic principles of the rule of law. Domestic violence and gender-based violence are one of the manifestations of human rights violations and a major obstacle to gender equality. Without a clear definition of the concepts of "domestic violence", "economic violence", "psychological violence", "sexual violence", "physical violence", it is impossible to provide high-quality support for the development of a system for preventing and combating domestic violence and gender-based violence in accordance with international standards and the Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence" and introducing complex actions and measures aimed at reducing the scale of such phenomenon.

Urgency. The article deals with the concept of violence, domestic violence and domestic violence. The main terms and definitions of the Laws of Ukraine "On Prevention of Violence in the Family" and "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" are analyzed.

The purpose of the article is to define the concept of violence, domestic violence and domestic violence. Analysis of the main terms and definitions of the Laws of Ukraine "On Prevention of Domestic Violence" and "On Prevention and Combating Domestic Violence" to further improve the effectiveness of overcoming negative manifestations in society and reduce the aggravation in the issues of prevention and counteraction to domestic violence in Ukraine.

Our task was to study definitions of "domestic violence", "economic violence", "psychological violence", "sexual violence", "physical violence", it is

impossible to provide high-quality support for the development of a system for preventing and combating domestic violence and gender-based violence.

Summary. The scale of the negative phenomena in society regarding domestic violence is difficult to gauge due to the lack of data, since information is gathered only on domestic violence, and the numbers are increasing every year.

A clear definition of concepts in the field of domestic violence will make it possible to improve certain problem areas of activity in the given sphere, such as the accounting of appeals of victims; organization of activity of central executive authorities that ensure the formation and implementation of state policy in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence, local state administrations, children's services, authorized departments of the National Police.

Establishing an effective mechanism for interaction of subjects (specially authorized bodies that carry out measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence, other bodies and institutions, which are entrusted with functions in the field of prevention and counteraction to domestic violence; general and specialized support services for injured persons ; citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons who are legally resident in Ukraine) who carry out measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence.

Conclusions and outcomes. Further investigations of the problems raised by us in the article are seen in the study of the role of actors in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence in accordance with current legislation.